

Т. С. ГРУЗЄВА, В. Б. ЗАМКЕВИЧ

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ БОРОТЬБИ З НЕБЕЗПЕЧНИМ ТА ШКІДЛИВИМ ВЖИВАННЯМ АЛКОГОЛЮ В ДОКУМЕНТАХ ВСЕСВІТНЬОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, м. Київ, Україна

Мета: дослідити сучасні стратегії та підходи до профілактики вживання алкоголю і зменшення шкоди, пов'язаної з цим чинником ризику, в стратегічних документах Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

Матеріали і методи. При виконанні дослідження використано бібліографічний та інформаційно-аналітичний методи. Науковою базою є інформаційні, стратегічні, програмні та робочі документи ВООЗ та Європейського регіонального бюро (ЄРБ) ВООЗ.

Результати. Аналіз стратегічних і програмних документів ВООЗ, ЄРБ ВООЗ, ООН, ЄС засвідчив пріоритетність питань профілактики та скорочення нездорового вживання алкоголю в рамках боротьби з неінфекційними захворюваннями та зміцнення здоров'я населення. Глобальний план дій щодо неінфекційних захворювань, Глобальна стратегія скорочення шкідливого вживання алкоголю висвітлюють перспективні напрями запобігання нездоровій алкогольній поведінці та зменшення поширеності цього чинника ризику з використанням популяційних, групових та індивідуальних підходів, економічних, правових, інформаційних, медичних та інших важелів. Регіональні європейські документи, насамперед Європейський план дій зі скорочення шкідливого вживання алкоголю на 2012–2020 рр., представляють комплекс дієвих заходів, що стосуються впровадження заходів маркетингової та цінової політики, підвищення обізнаності громадян, боротьби з вадінням у нетверезому стані, лідерства і прихильності, скорочення негативних наслідків вживання алкоголю та алкогольної інтоксикації в рамках сектору охорони здоров'я, зменшення доступності алкогольних напоїв, скорочення вживання, виробленої незаконно алкогольної продукції або неорганізованим сектором, моніторингу та епідеміологічного нагляду.

Висновки. Визначені перспективні напрями, стратегії та заходи протидії нездоровому вживанню алкоголю, які окреслено міжнародними та регіональними документами в охороні здоров'я, є основою для обґрунтування і розробки концептуальних засад та конкретних планів дій з профілактики і боротьби з негативними наслідками вживання алкоголю населенням з урахуванням національного контексту.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: алкогольні напої; вживання; захворюваність; смертність; профілактика; стратегії; політика; регулювання.

Проблема протидії небезпечному та шкідливому вживанню алкоголю в сучасних умовах набуває особливої актуальності з огляду на значне поширення цього чинника ризику захворювань і травм та на його внесок у формування неінфекційної, у тому числі алкогелезалежної патології.

Статистичні дані та аналітичні матеріали свідчать, що епідемія хронічних неінфекційних захворювань в глобальному масштабі не має тенденцій до зменшення. Структуру тяжкості хвороб формують декілька основних груп неінфекційних захворювань, включаючи серцево-судинні, онкологічні, хронічні респіраторні, діабет та психічні розлади. Вони зумовлюють понад 68 % смертей у світі та близько 86 % смертей і 77 % тяжкості хвороб у Європейському регіоні [11, 12, 18, 19].

Відомо, що одним із провідних чинників ризику розвитку неінфекційних захворювань є алкоголь, який викликає понад 200 порушень здоров'я, зокрема хвороб системи кровообігу,

нервово-психічних розладів, цирозу печінки і раку, а також ненавмисного і умисного травматизму тощо. У країнах світу щорічно від пов'язаних з алкоголем причин помирають 3 млн осіб, що становить 5,3 % усіх випадків смерті. Алкоголь у світовому вимірі спричиняє 5,1 % глобальної тяжкості хвороб і травм за показником втрачених років життя в результаті передчасної смерті та інвалідності [9, 13, 25].

Ще більшої значущості цей чинник ризику набуває в Європейському регіоні ВООЗ, де від нього помирає понад 290 тис. осіб, втрачається 7,6 млн років здорового життя [7, 16, 20].

Тому боротьба з неінфекційною патологією повинна передбачати активні заходи протидії нездоровій алкогольній поведінці. Проте, незважаючи на необхідність профілактики та скорочення вживання алкоголю населенням, в багатьох країнах відсутній прогрес у вирішенні вказаних проблем. Попри те, що в цілому за останні 25 років вживання алкоголю в Європейському регіоні

ВООЗ знижувалося, воно залишається одним із головних чинників ризику смертності, а глобальна тяжкість смертності, зумовлена алкоголем, за цей час дещо збільшилася [10, 17].

За даними ВООЗ, рівні згубного вживання алкоголю в Європі після деякого зниження стабільно залишаються досить високими. У «Доповіді про ситуацію щодо вживання алкоголю, пов'язану з ним шкоду і відповідні заходи політики в 30 європейських країнах» вказують, що доросле населення у країнах Європейського Союзу щотижня споживає обсяг алкоголю, який еквівалентний більш ніж двом пляшкам вина на душу населення. А при розрахунку на населення, яке вживає алкоголь, без врахування тих, хто його ніколи не вживав, рівень вживання досягає більше 3 пляшок вина на тиждень. Спостерігають значну поширеність епізодичного вживання алкоголю у великій кількості. Майже третина з тих, хто вживає алкоголь епізодично, одноразово вживає більше п'яти порцій алкоголю, що еквівалентно понад 60 г чистого спирту. Така форма вживання найпоширеніша в країнах Балтії, Чехії та Люксембурзі. Такі масштаби вживання алкогольної продукції призводять щоденно до понад 800 смертей від пов'язаних з алкоголем проблем зі здоров'ям. Викликають обґрунтовану тривогу значні рівні смертності внаслідок шкідливого вживання алкоголю серед молоді. Близько 25 % випадків смертей серед молодих людей зумовлено саме цим чинником ризику, який часто призводить до травматизму [21].

Враховуючи потенційні можливості щодо профілактики передчасних смертей, зумовлених вживанням алкоголю, запобігання втратам здорових років трудового життя та зниження рівнів економічної продуктивності, важливим є усвідомлення суспільством необхідності боротьби з цим чинником ризику нездоров'я та життя дієвих заходів щодо скорочення його поширеності.

Проблема небезпечного та шкідливого вживання алкоголю є актуальною для України з огляду на значні обсяги та нездорові моделі його вживання населенням. За даними Глобальної обсерваторії охорони здоров'я, вживання алкоголю в розрахунку на одного жителя становило в Україні у 2015 р. 11,8 л. Серед усіх причин смертності населення питома вага, зумовлених алкоголем причин, становила 34,4 %. У рейтингу країн Європейського регіону ВООЗ за величиною стандартизованих коефіцієнтів смертності від причин, асоційованих з алкоголем, Україна займала друге місце [1, 14, 15].

Отже, ситуація, що склалася з вживанням алкоголю в низці країн Європи, у тому числі в Україні, потребує вжиття рішучіших заходів для подолання несприятливих тенденцій, скорочення поширеності нездорового вживання алкоголю з

використанням усіх важелів державної політики, на усіх рівнях управління, із залученням усього суспільства. Це потребує вдосконалення державної політики та впровадження стратегій і заходів, рекомендованих ВООЗ, ЄРБ ВООЗ іншими міжнародними та регіональними організаціями в охороні здоров'я. У цьому контексті важливим є аналіз документів міжнародних організацій в охороні здоров'я з питань боротьби зі шкідливим вживанням алкоголю, виявлення перспективних стратегій, дієвих нормативних положень та їх імплементації в національну нормативно-правову базу з питань протидії алкоголізації населення.

Мета дослідження: визначити сучасні стратегії та підходи до профілактики вживання алкоголю і зменшення шкоди, пов'язаної з цим чинником ризику, в стратегічних документах ВООЗ.

Матеріали і методи. При виконанні дослідження використано бібліографічний та інформаційно-аналітичний методи. Науковою базою є інформаційні, стратегічні, програмні та робочі документи ВООЗ та ЄРБ ВООЗ, а саме резолюції Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я, декларації ВООЗ, хартії, стратегії, плани дій тощо [2–6, 8, 22–24].

Результати дослідження та їх обговорення. Аналіз стратегічних, програмних та інформаційних документів ВООЗ та ЄРБ ВООЗ дозволив виявити підходи, які рекомендують для здійснення профілактики поширеності вживання алкоголю населенням та скорочення цього чинника ризику розвитку неінфекційних захворювань і травм у популяції.

Ще у 1968 р. експерти ВООЗ віднесли алкоголь до наркотиків зі звиканням, що відображено у чотирнадцятій доповіді Комітету експертів ВООЗ з психогігієни № 363.

Низка резолюцій Всесвітньої асамблеї охорони здоров'я (ВАОЗ) наголошує на наркотичній дії алкоголю та необхідності захисту здоров'я від його шкідливого впливу. В Резолюції 28 сесії ВАОЗ за 1975 р. у тексті дано нагадування про рекомендації Комітету експертів ВООЗ щодо алкоголю. У технічній доповіді Комітету експертів ВООЗ № 551 за 1975 р. у низці абзаців алкоголь називають наркотиком.

Встановлено, що політика, метою якої є скорочення вживання алкоголю населенням, проголошена і впроваджується Всесвітньою організацією охорони здоров'я впродовж багатьох десятиліть. Розвиток цього напрямку прослідковують в численних резолюціях ВАОЗ. Свідченням пильної уваги до проблем профілактики шкідливого вживання алкоголю є резолюція ВНА 32.40, яку ВАОЗ прийняла у 1979 р. У цьому документі визнано, що проблеми, пов'язані з алкоголем, особливо з його надмірним вживанням, належать до найсерйозніших проблем громадського здоров'я.

Акцентовано увагу на велику різноманітність медичних і соціальних хвороб і людських страждань в результаті вживання алкогольних напоїв, обмежену ефективність та високу вартість існуючих видів лікування або ведення більшості цих проблем, а також їх високу поширеність у багатьох частинах світу. З огляду на це, зроблено обґрунтований висновок про необхідність надання пріоритету питанням профілактики; зосередження подальших інвестицій в лікування і розробку недорогих та економічно ефективних послуг.

Значні рівні вживання алкоголю населенням Європейського регіону ВООЗ зумовили першість Європейського регіонального бюро серед усіх регіональних бюро ВООЗ у висуненні ініціативи з формування плану дій стосовно алкоголю. В 1992 р. розроблено Європейський регіональний план дій і розпочато його реалізацію впродовж 1992–1999 рр.

Важливою віхою на етапі формування стратегічного напрямку боротьби зі вживанням алкоголю стало прийняття Європейської хартії з алкоголю на Паризькій конференції «Здоров'я, суспільство і алкоголь» в 1995 р. Хартія є засадничим міжнародним документом, який містить перелік етичних принципів із розбудови державної алкогольної політики. У хартії закріплено право на сімейне, громадське і трудове життя, захищене від нещасних випадків, насильства та інших негативних наслідків вживання алкоголю. Поряд із цим, у документі задекларовано право на науково обґрунтовану, об'єктивну інформацію і просвіту щодо наслідків вживання алкоголю для здоров'я, сім'ї та суспільства в цілому. Враховуючи вразливість дітей та молоді, хартія закріпила право кожної дитини, підлітка жити і розвиватися в безпечному середовищі, захищеному від негативних наслідків вживання алкоголю. Також документ містить положення про захист дітей та молоді від пропаганди і реклами алкогольних напоїв, наскільки це можливо. Враховуючи розвиток залежності від алкоголю і потребу в медичній допомозі для її подолання, в хартії закріплено право на доступне лікування та догляд особам, які вживанням алкоголю наражають себе на небезпеку або завдають шкоди здоров'ю, а також членам їх сімей. Важливим положенням документа є необхідність забезпечення права на захист від спонукання до вживання спиртного та на підтримку тверезого способу життя людей, які не бажають споживати алкоголь або не можуть робити це за станом здоров'я чи інших причин.

Досвід багатьох країн, які імплементували положення Європейської хартії з алкоголю в національне законодавство, засвідчив отримання значних переваг для здоров'я людей, благополуччя сімей і економіки країн в цілому. З огляду на це, державам-членам необхідно прагнути,

щоб розроблена політика і прийняті національні програми відповідали стратегіям, які викладено в Європейській хартії з алкоголю.

Важливу роль в реалізації заходів щодо боротьби з алкоголем відіграла європейська політика «Здоров'я для всіх на XXI століття». У прийнятому в 1998 р. ЄРБ ВООЗ документі «Здоров'я-21. Основи європейської політики «Здоров'я для всіх на XXI століття» визначено пріоритетні напрями дій стосовно алкоголю. В низці стратегічних завдань щодо досягнення цілей політики вказували на необхідність боротьби з вживанням алкогольних напоїв, що перешкоджає досягненню конкретних цілей. Зокрема, цього потребують завдання 8 «Скорочення поширеності неінфекційних захворювань», завдання 9 «Зменшення травматизму в результаті актів насильства та нещасних випадків» та завдання 12 «Зменшення шкоди, спричиненої алкоголем, засобами, що викликають залежність, і тютюном».

Визначені Європейською хартією з алкоголю принципи конкретизовано в II Європейському плані дій з алкоголю на 2000–2005 рр. Документ прийнято на 49 сесії Європейського регіонального комітету ВООЗ, яка відбулася у Флоренції (Італія). Метою Європейського плану дій з алкоголю на 2000–2005 рр. визначено зменшення шкоди, яка наноситься алкоголем. У документі зроблено акцент на основні стратегії громадського здоров'я і лікування. Планом передбачено оподаткування щодо алкогольних напоїв, контроль за прямими і непрямими видами рекламування та лікування випадків небезпечного і шкідливого для здоров'я вживання алкоголю.

У 2001 р. в Стокгольмі (Швеція) проведено міністерську конференцію з проблем вживання алкоголю молоддю. На ній на рівні міністрів охорони здоров'я країн Європейського регіону ВООЗ прийнято декларацію «Молодь і алкоголь». У документі визначено керівні принципи і цілі зміцнення охорони здоров'я, спрямовані на захист дітей та молоді від примусів щодо вживання алкоголю, а також на зменшення збитку, який завдається їм прямо або опосередковано внаслідок вживання алкоголю.

Після прийняття 58 сесією ВАОЗ 2005 р. резолюції WHA 58.26 «Проблеми громадського здоров'я, що викликаються шкідливим вживанням алкоголю» ВООЗ посилила активну діяльність на глобальному і регіональному рівнях. У Європейському регіоні ВООЗ у 2006 р. схвалено і прийнято Регіональним комітетом Основи політики щодо алкоголю, які ґрунтуються на Європейському плані із боротьби з вживанням алкоголю, на 2000–2005 рр. Затвердження цього документа є новим кроком у боротьбі зі зловживанням алкоголю в Європейському регіоні ВООЗ. Основи політики щодо алкоголю забезпечили всебічну

основу для реалізації існуючих міжнародних правових актів і документів ВООЗ з урахуванням конкретного контексту, появи нових завдань і формування потреб у проведенні наукових досліджень. Основи політики об'єднують кінцеві цілі ефективної політики щодо алкоголю, шляхи і засоби їх досягнення. Документ є загальною концепцією для розробки політики щодо алкоголю в кожній країні Європейського регіону ВООЗ. Він формує єдине розуміння потреб з попередження або зменшення шкоди, пов'язаної з алкоголем. У ньому представлено керівні принципи і стратегічні цілі, а також роз'яснено завдання, функції та обов'язки країн, суспільств тощо відносно боротьби з алкоголем та пов'язаними з ним проблемами.

Представлений в Основах політики щодо алкоголю матеріал сприяє консолідації та синергетичному ефекту від взаємодії з іншими міжнародними, національними та місцевими ініціативами у сфері охорони здоров'я. Прийняття та впровадження документа забезпечило основу і керівництво для безперервного процесу аналізу та перегляду стратегій і програм на місцевому, національному та міжнародному рівнях. Основи політики щодо алкоголю містять 10 напрямів цієї політики. Вони охоплюють питання інформації і просвіти; умов навколишнього середовища, а саме громадського, приватного і виробничого життя. У документі регламентовано питання водіння автомобіля в нетверезому стані. Представлено положення щодо доступності та пропаганди алкогольних напоїв. Основи політики щодо алкоголю висвітлюють проблеми діяльності та відповідальності сектору організації світських і представницьких заходів. У документі окреслено питання здатності суспільства реагувати на заподіяну алкоголем шкоду, діяльності недержавних організацій. Окремий блок питань стосується формування, здійснення і моніторингу політики щодо алкоголю.

Особливу увагу питанням боротьби з нездоровим вживанням алкоголю надають керівні структури Європейського Союзу. Європейська комісія у 2006 р. видала Комюніке про стратегію ЄС, спрямовану на підтримку держав-членів у зменненні пов'язаної з алкоголем шкоди. У документі основну увагу приділяють захисту молоді, дітей і ще ненародженої дитини; скороченню травматизму і смертності від пов'язаних з алкоголем дорожньо-транспортних пригод; профілактиці пов'язаної з алкоголем шкоди серед дорослих; зниженню негативного впливу алкоголю на діяльність підприємств і організацій; інформуванню, просвіті та підвищенню обізнаності про шкоду від вживання алкоголю, формуванню прийнятних моделей вживання, а також створення і ведення єдиної бази фактичних даних щодо алкоголю на рівні ЄС.

Послідовність ВАОЗ у боротьбі з нездоровим вживанням алкоголю підтверджується прийняттям на 61 сесії у 2008 р. резолюції «Про стратегії скорочення шкідливого споживання алкоголю». У цьому документі, крім важливості боротьби з алкоголізацією, міститься заклик до розробки проекту глобальної антиалкогольної стратегії.

Згідно з цим завданням на основі існуючого досвіду та науково доведених даних ВООЗ визначила ряд високоефективних стратегій і заходів для профілактики неінфекційних захворювань, чинників ризику їх розвитку. У 2010 р. розроблено низку стратегічних документів, у тому числі Глобальну стратегію скорочення шкідливого вживання алкоголю. Серед ефективних заходів, передбачених стратегією, важливими є обмеження реклами спиртних напоїв, обмеження числа точок продажу алкогольної продукції і скорочення часу продажу, підвищення роздрібних цін на спиртні напої за рахунок податків, інформування про шкоду алкогольних напоїв, поступове зниження допустимих норм вмісту алкоголю в крові водіїв та ін.

У 2019 р. ВООЗ запускає ініціативу SAFER з контролю над алкоголем для запобігання і зниження смертності та інвалідності, пов'язаних з алкоголем. Ініціатива і пакет дій спрямовані на підтримку глобальної мети скорочення шкідливого вживання алкоголю на 10 % до 2025 р. SAFER включає 5 високоефективних стратегічних дій, які є пріоритетними для реалізації з метою зміцнення здоров'я та розвитку. Вони стосуються посилення обмеження на доступність алкоголю, застосування контрзаходів при водінні у стані сп'яніння, полегшення доступу до скринінгу, коротких втручань і лікування, забезпечення дотримання заборон та обмежень на рекламу, спонсорство та просування алкоголю, підвищення цін на алкоголь за рахунок акцизів і цінової політики.

Знаковим етапом у розвитку антиалкогольної політики є прийняття на міжнародному рівні на 66 сесії ВАОЗ Глобального плану дій з профілактики НІЗ і боротьби з ними на 2013–2020 рр. Його цілями є зниження поширеності модифікованих чинників ризику та зміцнення профілактичних заasad охорони здоров'я. Добровільною глобальною ціллю визначено зменшення принаймні на 10 % шкідливого вживання алкоголю. Заходами, спрямованими на досягнення цілей, визначено підвищення обізнаності про тяжкість захворюваності, пов'язаної з вживанням алкоголю; зміцнення лідерства і політичної прихильності цілям скорочення шкідливого вживання алкоголю; профілактика та лікування осіб, які перебувають в групі ризику або страждають від розладів, пов'язаних із вживанням алкоголю; підтримка громадам за рахунок ефективних підходів і заходів втручання з метою профілактики і скорочення шкідливого

вживання алкоголю; боротьба з вадним у стані алкогольного сп'яніння і прийняття ефективних контрзаходів; регулювання доступності алкогольних напоїв для комерційних цілей і для населення; обмеження або заборона на рекламу і стимулювання продажів алкогольної продукції; цінове регулювання (підвищення акцизних зборів на алкогольні напої); скорочення негативних наслідків вживання алкоголю і алкогольної інтоксикації, в тому числі за рахунок регулювання контексту вживання алкогольних напоїв і інформування споживачів; скорочення впливу на суспільне здоров'я незаконно виробленої або кустарної алкогольної продукції; розробка стійких національних систем моніторингу і епідагляду з використанням індикаторів, визначень і процедур збору даних, сумісних із глобальною та регіональною інформаційними системами ВООЗ з питань вживання алкоголю та його впливу на здоров'я.

В Європейському регіоні ВООЗ прийнято ряд важливих стратегічних і програмних документів профілактичного спрямування, зокрема «Основи нової Європейської політики в охороні здоров'я «Здоров'я-2020» (2012 р.), декларацію І Глобальної міністерської конференції зі здорового способу життя та боротьби з неінфекційними захворюваннями (2011 р.), Європейську стратегію профілактики і боротьби з неінфекційними захворюваннями на 2012–2016 рр., в яких представлено план дій щодо алкоголю як чинника ризику розвитку НІЗ, а також Європейський план дій зі скорочення шкідливого вживання алкоголю на 2012–2020 рр. (2012 р.).

В Основах нової Європейської політики в охороні здоров'я «Здоров'я-2020» виділено боротьбу з неінфекційними захворюваннями в окрему важливу сферу діяльності. А серед запропонованих заходів щодо зменшення тяжкості хвороб пріоритетним визначено вплив на чинники ризику розвитку НІЗ, у тому числі на профілактику нездорового вживання алкоголю.

Для зниження шкідливого вживання алкоголю Основи Європейської політики в охороні здоров'я «Здоров'я-2020» рекомендують здійснювати заходи втручання, які зможуть змінити поведінку людей, заохотити їх до прийняття рішень на користь здорового способу життя. Серед запропонованих заходів можна виділити створення системи спеціальних внутрішніх податків на алкогольну продукцію і супутньої системи дієвих правозастосовних заходів. Дієвим підходом до вирішення проблеми є регламентація кількості та розташування точок продажу спиртних напоїв для вживання на місці і на винос. При цьому важливим є регламентація днів і годин роздрібного продажу спиртних напоїв, встановлення допустимого віку для покупки тощо. Метою вказаних

заходів має бути створення перешкод для продажу спиртних напоїв підліткам і обмеження вживання алкоголю ними. Іншим важливим напрямом протидії алкоголізації є введення і забезпечення дотримання гранично допустимого вмісту алкоголю в крові, з більш низькою межею для професійних водіїв транспортних засобів та молодих або водіїв. У цьому контексті обов'язковим має бути розвиток пунктів перевірки на тверезість і вибіркового тестування водіїв на вміст алкоголю у видихуваному повітрі. В плані допомоги пацієнтам з алкогольними проблемами важливим є проведення в закладах первинної медичної допомоги скринінгу і коротких консультацій, спрямованих проти шкідливого вживання алкоголю. Їх метою має бути раннє виявлення та ведення випадків шкідливого вживання алкоголю серед вагітних жінок і жінок дітородного віку. Принципово важливою є повноцінна координація інтегрованих або взаємопов'язаних стратегій профілактики, лікування, догляду і послуг з приводу зумовлених вживанням алкоголю порушень здоров'я і коморбідних станів.

Новим Планом дій з реалізації Європейської стратегії профілактики і боротьби з неінфекційними захворюваннями на 2012–2016 рр. визначено керівні принципи роботи, які включають увагу до питань соціальної справедливості, зміцнення систем охорони здоров'я, врахування інтересів здоров'я у всіх стратегіях, підхід з урахуванням всіх етапів життя, розширення прав і можливостей громадян, збалансованість популяційного та індивідуального підходів, впровадження інтегрованих програм та принцип участі всього суспільства. Одночасно з плануванням широких соціальних заходів щодо впливу на детермінанти НІЗ у документі вказують на необхідність вирішення питань, пов'язаних із чотирма поведінковими чинниками ризику, насамперед алкоголем. Зокрема, міститься вимога до держав-членів ВООЗ виконати заходи, передбачені Глобальною стратегією із скорочення шкідливого вживання алкоголю, розробити оперативне керівництво із сприяння інтегрованого виявлення та ведення випадків захворювань, з акцентом на зв'язках між боротьбою з шкідливим вживанням алкоголю, веденням діабету і харчуванням, використовувати податкову політику і заходи маркетингового контролю для здійснення впливу на попит щодо алкоголю.

Безумовно, визначальним документом у плані боротьби з нездоровим вживанням алкоголю в країнах Європейського регіону ВООЗ є Європейський план дій зі скорочення шкідливого вживання алкоголю на 2012–2020 рр. Він включає широкий спектр науково обґрунтованих підходів до планування і здійснення політики для скорочення шкідливого вживання алкоголю. У документі представлено 10 напрямів дій, а саме розвиток

лідерства, інформованості та прихильності; заходи на рівні служб охорони здоров'я; дії в громадах і на робочих місцях, політику і контрзаходи стосовно управління транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння; зменшення доступності алкогольних напоїв; маркетинг і відповідну цінову політику; зменшення негативних наслідків вживання алкоголю і алкогольного сп'яніння; зменшення наслідків для громадського здоров'я, пов'язаних зі спиртними напоями, виготовленими незаконно і в неорганізованому секторі; моніторинг та епідагляд.

В Європейському плані дій зі скорочення шкідливого вживання алкоголю на 2012–2020 рр. наголошують на необхідності застосування всебічних комплексних дій, поєднання підходів, спрямованих на зниження ризиків на рівні всього населення, зі стратегіями, націленими на окремих осіб із груп підвищеного ризику або з виявленими захворюваннями. Дії на рівні всього населення включають політику щодо боротьби з алкоголем, оподаткування з метою зниження вживання алкогольних напоїв тощо. На індивідуальному рівні дієвими профілактичними заходами є формування здорового способу життя, пропагування здорової поведінки, відмова від вживання і зловживання алкоголем.

Документ наголошує на значущості ролі закладів охорони здоров'я у вирішенні проблем скорочення вживання алкоголю населенням, наданні необхідної допомоги у припиненні нездорового вживання спиртних напоїв. Завдяки налагодженій роботі первинної ланки є можливість виявляти осіб із високим ризиком на ранніх стадіях за допомогою простих методик, зокрема за допомогою таблиць прогнозування конкретних ризиків. Раннє виявлення підвищує ефективність заходів із припинення вживання алкоголю та лікування залежностей. Перспективним підходом до вирішення, пов'язаних з алкоголем проблем, є розширення державних інвестицій в профілактику та раннє виявлення НІЗ та чинників ризику їх розвитку шляхом проведення національних програм в охороні здоров'я.

У Європейському плані дій зі скорочення шкідливого вживання алкоголю на 2012–2020 рр. пріоритетне питання зміцнення систем охорони здоров'я для здійснення найвигідніших заходів у рамках первинної медичної допомоги. Досягнення загального охоплення населення профілактичними послугами зі скорочення шкідливого вживання алкоголю є важливим практичним кроком із досягнення цілей боротьби з алкоголем.

Ще одним актуальним аспектом антиалкогольної політики, окресленої Європейським планом дій зі скорочення шкідливого вживання алкоголю на 2012–2020 рр., є інвестування в шкільну освіту та інформаційно-просвітницькі кампанії щодо

алкоголю. У цьому контексті важливими є підтримка ініціатив місцевих громад щодо скорочення шкідливого вживання алкоголю, впровадження антиалкогольних заходів на робочих місцях тощо. Поряд з адресними заходами для певних категорій населення необхідним є проведення широких інформаційно-просвітницьких кампаній для усього населення з роз'ясненням шкоди алкоголю для людей, сімей і громад та заходів щодо зменшення цієї шкоди, можливостей лікування тощо.

Зважаючи на комплексність проблеми профілактики нездорової поведінки щодо алкоголю, доцільним є створення на державному рівні адекватних структур громадського здоров'я. Вони мають забезпечувати реалізацію антиалкогольної політики та формувати координаційні органи, зокрема координаційну раду з проблем алкоголю за участю керівництва причетних відомств, представників недержавного сектору, професійних асоціацій та громадських об'єднань.

Незаперечним підтвердженням важливості збереження і зміцнення здоров'я населення, профілактики хвороб і забезпечення здорових умов життя є прийняття Генеральною асамблеєю ООН у 2015 р. Порядку денного у сфері сталого розвитку на період до 2030 р. Ціллю № 3 Порядку денного у сфері сталого розвитку визначено міцне здоров'я і благополуччя під гаслом «Забезпечення здорового способу життя та добробуту людей будь-якого віку». Підціль 3.4 передбачає до 2030 р. зменшення на третину передчасної смертності від неінфекційних захворювань шляхом профілактики і лікування та підтримки психічного здоров'я і благополуччя, а підціль 3.5 – поліпшення профілактики та лікування залежностей від психоактивних речовин, у тому числі зловживання наркотичними засобами та алкоголем.

Отже, профілактика та боротьба з нездоровим вживанням алкоголю є стратегічним напрямом глобальних та регіональних програм в охороні здоров'я. Низка міжнародних та регіональних документів окреслює пріоритетні напрями протидії та дієві заходи, які необхідно впровадити при розробці національних планів дій.

Висновки

Вживання алкоголю є важливим чинником ризику розвитку неінфекційних захворювань та травматизму, що відображено в низці документів ВООЗ, ЄРБ ВООЗ тощо. Цей поведінковий чинник ризику спричиняє передчасні смерті та втрачені роки здорового життя на глобальному, регіональному та національному рівнях.

З огляду на поширеність нездорового вживання алкоголю та його негативні наслідки для здоров'я, міжнародними та регіональними організаціями в охороні здоров'я розроблено та прийнято низку стратегічних, програмних, інформаційних,

аналітичних документів щодо напрямів дій та конкретних заходів боротьби з алкоголем.

На глобальному рівні стратегічні напрями профілактики та скорочення поширеності нездорової алкогольної поведінки окреслено в резолюціях ВАОЗ, деклараціях, резолюціях конференцій, стратегіях тощо. Визначальними документами є Глобальний план дій щодо неінфекційних захворювань, Глобальна стратегія скорочення шкідливого вживання алкоголю, політика «Здоров'я-2020».

Сформульовані у Глобальній стратегії скорочення шкідливого вживання алкоголю 10 ключових напрямів політики включають лідерство, інформованість і прихильність; заходи служб охорони здоров'я; дії за місцем проживання; політику і контрзаходи щодо керування транспортними засобами в стані алкогольного сп'яніння; доступність алкогольних напоїв; маркетинг алкогольних напоїв; цінову політику; скорочення негативних наслідків вживання спиртних напоїв та алкогольної інтоксикації; скорочення впливу на здоров'я населення алкогольних напоїв, вироблених незаконно або неорганізованим сектором; моніторинг і епідагляд.

В Європейському регіоні ВООЗ, де спостерігають найвищі рівні вживання алкоголю, ЄРК ВООЗ спільно з провідними науковими агенціями розроблено та рекомендовано для держав-членів науково обґрунтовані стратегії та плани дій для боротьби з неінфекційними захворюваннями, у тому числі шляхом запобігання та скорочення шкідливого вживання алкоголю. Визначальними з них є «Основи Європейської політики в охороні здоров'я «Здоров'я-2020», Європейська стратегія профілактики і боротьби з неінфекційними захворюваннями на 2012–2016 рр., в яких представлено напрями дій щодо алкоголю як чинника ризику розвитку НІЗ, а також Європейський план дій зі скорочення шкідливого вживання алкоголю на 2012–2020 рр.

Європейський план дій зі скорочення шкідливого вживання алкоголю на 2012–2020 рр. орієнтує

країни на формування політики, спрямованої на профілактику і скорочення шкідливого вживання алкоголю, розширення зусиль для профілактики хвороб, пов'язаних з алкоголем, забезпечення доступу до основних технологій і лікарських засобів. Комплекс дієвих заходів боротьби з алкоголем стосується впровадження заходів маркетингової і цінової політики, підвищення обізнаності громадян, боротьби з водінням у нетверезому стані, лідерства і прихильності, скорочення негативних наслідків вживання алкоголю та алкогольної інтоксикації в рамках сектору охорони здоров'я, зменшення доступності алкогольних напоїв, скорочення вживання, виробленої незаконно алкогольної продукції або неорганізованим сектором, моніторингу та епідагляду. Програми та політика у сфері боротьби з нездоровим вживанням алкоголю повинні бути узгоджені з національними планами щодо неінфекційних захворювань в рамках сильних комплексних систем охорони здоров'я.

Обґрунтування напрямів дій і заходів із профілактики та боротьби з шкідливим і небезпечним вживанням алкоголю в Україні повинно ґрунтуватися на національному контексті, основних напрямках державної політики в охороні здоров'я та враховувати рекомендації міжнародних організацій в охороні здоров'я, положення глобальних та регіональних стратегій, планів дій тощо.

Перспективи подальших досліджень. Враховуючи стратегічний напрям державної політики охорони здоров'я щодо зміцнення здоров'я населення, забезпечення умов здорового життя, боротьби з неінфекційними хворобами, з'ясування ефективних підходів, пріоритетних напрямів дій, заходів протидії нездоровому вживанню алкоголю, визначених професійним середовищем та рекомендованих ВООЗ, ЄРБ ВООЗ, є важливим підґрунтям для обґрунтування комплексних заходів із профілактики алкогوله залежних захворювань.

Список літератури

1. Медико-соціальні аспекти вживання алкоголю населенням та стратегії протидії / Т. С. Грузева, В. А. Дуфинець, В. Б. Замкевич та ін. // Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2015 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – К., 2016. – С. 118–127.
2. Action Plan for implementation of the European Strategy for the Prevention and Control of Noncommunicable Diseases 2012–2016 / Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2012. – 33 p.
3. Declaration on young people and alcohol. – Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2001. – 24 p.
4. European action plan to reduce the harmful use of alcohol 2012–2020 Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2012. – 83 p.
5. European Alcohol Action Plan. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 1993.
6. European Alcohol Action Plan, 2000-2005, Copenhagen, WHO Regional Office for Europe, 2000.
7. Fact sheet on SDGs - Noncommunicable diseases (SDG target 3.4) / Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2017. – 110. [Electronic resource]. – Access mode : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/350278/Fact-sheet-SDG-NCD-FINAL-25-10-17.pdf?ua=1

8. *Framework for alcohol policy in the WHO European Region* / [Electronic resource]. – Access mode : http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/79396/E88335.pdf?ua=1
9. *Global Information System on Alcohol and Health (GISAH): levels of consumption* [online database]. Geneva: World Health Organization; 2018 [Electronic resource]. – Access mode : http://www.who.int/gho/alcohol/consumption_levels/en/.
10. *Global status report on alcohol and health 2018*. Geneva: World Health Organization / [Electronic resource]. – Access mode: <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/274603/9789241565639-eng.pdf?ua=1>.
11. *Global status report on noncommunicable diseases 2014 "Attaining the nine global noncommunicable diseases targets; a shared responsibility"*. – Geneva: WHO, 2014. – 302 p.
12. *Global status report on noncommunicable diseases, 2010*. – Geneva: WHO, 2011. – 176 p.
13. *Global strategy to reduce the harmful use of alcohol* Geneva: WHO, 2010. – 37 p.
14. *Gruzieva T. S. Harmful alcohol consumption: prevalence, trends, health burden, reduction strategy* / T. S. Gruzieva, V. A. Dufinets, V. B. Zamkevych // *Wiadomości Lekarskie*. – 2016. – T.LXIX. – No. 2. – P. 183–189.
15. *Gruzieva T. S. Peculiarities and tendencies of harmful alcohol consumption in Ukraine and European countries* World Health Organization / T. S. Gruzieva, V. A. Dufinets, V. B. Zamkevych // *Cyril-Methodius Days of the Social Services. Proceedings of the international expert-scientific conference* / [ed. J. Stančiak, S. Dončevova, A. Dudžakova, P. Slovak]. – 2-nd ed. – Budapest: Heraldika Kiado, 2016. – P. 39–48.
16. *Healthy, prosperous lives for all: the European Health Equity Status Report* / Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2019. – 168.
17. *Kevin D. Shield. Public health successes and missed opportunities Trends in alcohol consumption and attributable mortality in the WHO European Region, 1990–2014* / Kevin D. Shield, Margaret Rylett, Jürgen Rehm // Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2014. – 88 p.
18. *Alwan A. Monitoring and surveillance of chronic noncommunicable diseases: progress and capacity in high-burden countries* / A. Alwan // *The Lancet*. – 2010. – Vol. 376. – P. 1861–1868.
19. *Noncommunicable diseases progress monitor 2017*. Geneva: WHO, 2017. – 231 p.
20. *Prevention and control of noncommunicable diseases in the European Region: a progress report* / Copenhagen: WHO Regional Office for Europe, 2014. – 62 p.
21. *Status report on alcohol consumption, harm and policy responses in 30 European countries, 2018*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; in press.
22. *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development* / [Electronic resource]. – Access mode : <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
23. *WHO Expert Committee on Problems Related to Alcohol Consumption*. – Geneva: World Health Organization, 2006. – 65 p.
24. *WHO launches SAFER alcohol control initiative to prevent and reduce alcohol-related death and disability* / Geneva: WHO, 2019. [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.who.int/news-room/detail/28-09-2018-who-launches-safer-alcohol-control-initiative-to-prevent-and-reduce-alcohol-related-death-and-disability>
25. *World Health Statistics 2017: Monitoring health for the SDGs* / Geneva: WHO, 2018. [Electronic resource]. – Access mode : https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2017/en/.

References

1. Gruzieva, T.S., Dufinets, V.A., Zamkevych, V.B., Rynda, F.F., & Kruchanytsia, V.V. (2016). *Medyko-sotsialni aspekty vzhvyannia alkoholiu naseleнням ta stratehii protydii* [Medical and social aspects of alcohol consumption by the population and counteraction strategies]. *Shchorichna dopovid pro stan zdorovia naseleння, sanitarno-epidemichnu sytuatsiiu ta rezultaty diialnosti systemy okhorony zdorovia Ukrainy. 2015 rik – Annual Report on the State of Health of the Population, the Sanitary-epidemic Situation and the Results of Activity of the Health Care System of Ukraine. 2015*. MOZ Ukrainy, DU "UISD MOZ Ukrainy". Kyiv, (pp. 118-127) [in Ukrainian].
2. *Action Plan for implementation of the European Strategy for the Prevention and Control of Noncommunicable Diseases 2012–2016*. (2012). Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
3. *Declaration on young people and alcohol*. (2001). Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
4. *European action plan to reduce the harmful use of alcohol 2012–2020*. (2012). Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
5. *European Alcohol Action Plan*. (1993). Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
6. *European Alcohol Action Plan, 2000-2005*. (2000). Copenhagen, WHO Regional Office for Europe.
7. *Fact sheet on SDGs – Noncommunicable diseases (SDG target 3.4)*. (2017). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe. Retrieved from: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/350278/Fact-sheet-SDG-NCD-FINAL-25-10-17.pdf?ua=1
8. *Framework for alcohol policy in the WHO European Region* Retrieved from: http://www.euro.who.int/__data/assets/pdf_file/0007/79396/E88335.pdf?ua=1
9. *Global Information System on Alcohol and Health (GISAH): levels of consumption* [online database]. (2018). Geneva: World Health Organization; Retrieved from: http://www.who.int/gho/alcohol/consumption_levels/en/
10. *Global status report on alcohol and health 2018*. Geneva: World Health Organization Retrieved from: <http://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/274603/9789241565639-eng.pdf?ua=1>.
11. *Global status report on noncommunicable diseases 2014 "Attaining the nine global noncommunicable diseases targets; a shared responsibility"*. (2014). Geneva: WHO.
12. *Global status report on noncommunicable diseases, 2010*. (2011). Geneva: WHO.

13. Global strategy to reduce the harmful use of alcohol. (2010). Geneva: WHO.
14. Gruzieva, T.S., Dufinets, V.A., & Zamkevych, V.B. (2016). Harmful alcohol consumption: prevalence, trends, health burden, reduction strategy. *Wiadomości Lekarskie*, 2(LXIX), 183-189.
15. Gruzieva, T.S., Dufinets, V.A., & Zamkevych, V.B. (2016). Peculiarities and tendencies of harmful alcohol consumption in Ukraine and European countries World Health Organization. *Cyril-Methodius Days of the Social Services. Proceedings of the international expert-scientific conference*. Stančiak, J., Dončevova, S., Dudžakova, A., Slovak, P. (Eds.). Budapest: Heraldika Kiado.
16. *Healthy, prosperous lives for all: the European Health Equity Status Report*. (2019). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
17. Kevin D. Shield, Margaret Rylett, & Jürgen Rehm. (2014). *Public health successes and missed opportunities Trends in alcohol consumption and attributable mortality in the WHO European Region, 1990–2014*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
18. Alwan, A., Maclean, D.R., Riley, L.M., d'Espaignet, E.T., Mathers, C.D., Stevens, G.A., & Bettcher, D. (2010). Monitoring and surveillance of chronic noncommunicable diseases: progress and capacity in high-burden countries. *The Lancet*, 376, 1861-1868.
19. (2017). *Noncommunicable diseases progress monitor 2017*. Geneva: WHO.
20. *Prevention and control of noncommunicable diseases in the European Region: a progress report*. (2014). Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
21. *Status report on alcohol consumption, harm and policy responses in 30 European countries, 2018*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; in press.
22. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development Retrieved from: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
23. WHO Expert Committee on Problems Related to Alcohol Consumption. (2006). Geneva: World Health Organization.
24. *WHO launches SAFER alcohol control initiative to prevent and reduce alcohol-related death and disability*. (2019). Geneva: WHO. Retrieved from: <https://www.who.int/news-room/detail/28-09-2018-who-launches-safer-alcohol-control-initiative-to-prevent-and-reduce-alcohol-related-death-and-disability>
25. *World Health Statistics 2017: Monitoring health for the SDGs*. (2018). Geneva: WHO. Retrieved from: https://www.who.int/gho/publications/world_health_statistics/2017/en/.

СТРАТЕГИЧЕСКИЕ НАПРАВЛЕНИЯ БОРЬБЫ С ОПАСНЫМ И ВРЕДНЫМ УПОТРЕБЛЕНИЕМ АЛКОГОЛЯ В ДОКУМЕНТАХ ВСЕМИРНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

Т. С. Грузева, В. Б. Замкевич

Национальный медицинский университет имени А. А. Богомольца, г. Киев, Украина

Цель: исследовать современные стратегии и подходы к профилактике употребления алкоголя и уменьшения вреда, связанного с этим фактором риска, в стратегических документах ВОЗ.

Материалы и методы. При выполнении исследования использованы библиографический и информационно-аналитический методы. Научной базой являются информационные, стратегические, программные и рабочие документы ВОЗ и Европейского регионального бюро (ЕРБ) ВОЗ.

Результаты. Анализ стратегических и программных документов ВОЗ, ЕРБ ВОЗ, ООН, ЕС показал приоритетность вопросов профилактики и сокращения нездорового употребления алкоголя в рамках борьбы с неинфекционными заболеваниями и укрепления здоровья населения. Глобальный план действий по неинфекционным заболеваниям, Глобальная стратегия сокращения вредного употребления алкоголя освещают перспективные направления предупреждения нездорового алкогольного поведения и уменьшения распространенности этого фактора риска с использованием популяционных, групповых и индивидуальных подходов, экономических, правовых, информационных, медицинских и других рычагов. Региональные европейские документы, прежде всего, Европейский план действий по сокращению вредного употребления алкоголя на 2012–2020 гг., представляют комплекс действенных мер, касающихся внедрения мероприятий маркетинговой и ценовой политики, повышения осведомленности граждан, борьбы с вождением в нетрезвом состоянии, лидерства и привязанности, сокращения негативных последствий употребления алкоголя и алкогольной интоксикации в рамках сектора здравоохранения, уменьшения доступности алкогольных напитков, сокращения потребления алкогольной продукции, произведенной незаконно или в неорганизованном секторе, мониторинга и эпидемиологического надзора.

Выводы. Определены перспективные направления, стратегии и меры противодействия вредному потреблению алкоголя, которые обозначены международными и региональными документами в здравоохранении, является основой для обоснования и разработки концептуальных основ и конкретных планов действий по профилактике и борьбе с негативными последствиями употребления алкоголя населением с учетом национального контекста.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: алкогольные напитки; употребление; заболеваемость; смертность; профилактика; стратегии; политика; регулирование.

STRATEGIC AREAS OF COMBATING DANGEROUS AND HARMFUL USE OF ALCOHOL IN DOCUMENTS OF WHO*T. S. Gruzieva, V. B. Zamkevich*

O. Bohomolets National Medical University, Kyiv, Ukraine

Purpose: to explore current strategies and approaches to preventing alcohol use and reducing the associated risk of harm in WHO strategic documents.

Materials and Methods. Bibliographic and information-analytical methods were used in the study. The scientific source base is WHO, WHO information and strategic, programmatic and working documents.

Results. An analysis of the WHO strategic documents and programmatic documents, WHO, the UN, the EU, the EU has highlighted the priority of preventing and reducing unhealthy alcohol use in the fight against NCDs and promoting public health. Global Action Plan on Noncommunicable Diseases, Global Strategy for Reducing Alcohol Abuse, outlines perspectives for preventing unhealthy alcohol behavior and reducing the prevalence of this risk factor by using population, group and individual approaches, using economic, legal and other approaches. Regional European documents, first of all, the European Action Plan on Reduction of Alcohol Use for 2012–2020, represent a set of effective measures concerning the implementation of marketing and pricing policies, raising public awareness, combating drunk driving, leadership, leadership reducing the negative effects of alcohol and alcohol intoxication within the health sector, reducing the availability of alcoholic beverages, reducing consumption produced illegally cogeneration products or the unorganized sector, monitoring and surveillance.

Conclusions. Identified promising directions, strategies and measures to counteract unhealthy alcohol consumption, outlined in international and regional health documents, are the basis for substantiation and development of conceptual frameworks and concrete action plans for preventing and combating the negative effects of alcohol use by the population .

KEY WORDS: alcoholic beverages; consumption; morbidity; mortality; prevention; strategies; policy; regulation.

Рукопис надійшов до редакції 05.09.2019 р.

Відомості про авторів:

Грузева Тетяна Степанівна – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри соціальної медицини та громадського здоров'я Національного медичного університету імені О. О. Богомольця; тел.: +38(044) 236-01-22.

Замкевич Вікторія Богданівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри соціальної медицини та громадського здоров'я Національного медичного університету імені О. О. Богомольця; тел.: +38(044) 236-01-22.